

УДК 3273/327(477)

О. С. Пархомчук
доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ФАКТОР У КИТАЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Постановка проблеми. Прихід до влади в січні 2017 р. нової адміністрації Сполучених Штатів Америки (далі – США) неминує призведе до загострення американо-китайських протиріч, у тому числі в енергетичній сфері. Водночас американо-китайські відносини в подальшому будуть справляти зростаючий вплив не тільки на загальний стан міжнародних відносин, а й на їх європейський сегмент. Основною ареною суперництва США та Китайської Народної Республіки (далі – КНР) в енергетичній сфері залишиться близькосхідний регіон, зокрема Перська затока. Тому вважаємо за доцільне визначити роль енергетичного фактора в китайсько-американських відносинах, що передбачає розгляд питання розбудови зовнішньополітичної стратегії КНР у близькосхідному регіоні з урахуванням інтересів і перспектив США та інших зовнішньорегіональних держав.

Мета статті – розглянути енергетичний фактор у китайсько-американських відносинах.

Виклад основного матеріалу. Стрімке економічне зростання, прискорена інтеграція у світову економіку привели до посилення впливу КНР на міжнародні відносини, зміни статусу на міжнародній арені, виходу на позиції відповідальної глобальної держави (responsible global power). Раніше Китай розглядав себе як регіональний лідер, проте завдяки проведенню багатовекторної політики він поступово перетворюється на глобальний центр сили. Активізація дипломатичних, енергетичних та економічних інтересів КНР у стратегічно важливому регіоні Перської затоки стала однією з найбільш помітних міжнародно-політичних тенденцій останніх років, яка не отримала достатньої уваги в міжнародно-політичних дослідженнях. Майже поза увагою дослідників залишились і питання визначення впливу енергетичного фактора на китайсько-американські відносини.

Перетворення КНР на експортера нафти привело до активізації її політики на близькосхідному напрямі. Прискорена модернізація китайської економіки потребувала значного збільшення енергетичних ресурсів. До 1993 р. Китай задовольняв свої нафтові потреби за рахунок внутрішніх ресурсів, однак поступово збільшується його залежність від зовнішніх джерел. Близькосхідний регіон перетворюється на головне джерело постачання нафти для Китаю. За підрахунками Міжнародного енергетичного агентства, до 2035 р. імпорт нафти КНР із країн Близького Сходу становитиме приблизно 54% загального імпорту нафти, тоді як імпорт нафти США із цього регіону може скоротитись до 3%. Це може привести до активізації політики КНР у регіоні та більш активної її ролі в галузі забезпечення регіональної безпеки, зокрема й у Перській затоці. Розширюючи сфери свого впливу в близькосхідному регіоні, Пекін прагне до обмеження там геополітичного впливу

інших зовнішньорегіональних держав, водночас офіційно декларуючи неперешкоджання країнам, які вже мають там значний вплив (США, Японії, країнам Європейського Союзу).

Стратегічною метою близькосхідної політики Китаю стало налагодження взаємовигідних економічних зв'язків із країнами регіону, насамперед в енергетичній сфері. Головним постачальником нафти стає Саудівська Аравія (чверть нафтового імпорту КНР), Іран посідає третє, а з 2012 р. – четверте місце серед головних постачальників нафти для Пекіну.

Зміцнювались також політичні відносини КНР із цими країнами. Ще в 1999 р. під час візиту до Ер-Ріяду Голови КНР Цзян Цземіня було встановлено «стратегічні відносини» із Саудівською Аравією в галузі енергетики. В обмін на поставки нафти Китай надає Саудівській Аравії можливість здійснювати операції на своєму нафтовому ринку. Були встановлені відносини стратегічного партнерства між КНР і країнами Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (далі – РСАДПЗ). Таким чином, створюється багаторівнева система двостороннього та багатостороннього діалогу КНР із державами регіону на різних державних рівнях, а також у сфері бізнесу.

У зв'язку зі зростанням ролі «нафтового чинника» в міжнародних відносинах і посиленням важливості Перської затоки відбуваються зміни глобальної карти геополітичних інтересів із боку провідних світових держав. Посилення конкурентної боротьби за нафту Перської затоки між міжнародними нафтовими монополіями привело до активізації там політики США. «Доступ до нафти» цього регіону стає ключовим завданням їх зовнішньої політики, а сам регіон перетворюється на самостійний напрям зовнішньої політики США, про що свідчать щорічні слухання конгресу з проблем регіональної безпеки та аналітичні матеріали дослідницької служби конгресу [1].

Крах шахського режиму й проголошення Ісламської республіки Іран призвели до порушення внутрішньорегіональної безпеки, проявами чого стали ірано-іракська війна (1980–1988 рр.), кувейтська криза та Перша війна в Перській затоці (1990–1991 рр.). Зміни в політиці США з проблем регіональної безпеки знайшли відображення в тому, що від політики «двосторонньої опори» на шахський Іран і Саудівську Аравію вони перейшли до посилення власної військової присутності й опори на арабські монархічні режими, які в 1981 р. створили РСАДПЗ (не в останню чергу для протистояння військовій загрозі з боку Ісламської республіки Іран), у забезпеченні внутрішньорегіональної стабільності за ізоляції Ірану й Іраку. Іран та Ірак потрапляють у довготривалу низку військових, політичних та економічних криз різної інтенсивності.

Після закінчення холодної війни й розпаду СРСР глобальна біполярна структура міжнародних відносин поступилась місцем монополярній. Для розуміння політики США в регіоні Перської затоки, яка впродовж періоду постбіполярності виступала головним зовнішнім чинником формування й реалізації зовнішньополітичної стратегії КНР у цьому регіоні, вважаємо за доцільне розглянути її як кризу призму пріоритетів глобальної стратегії США, так і в загальному контексті китайсько-американських відносин.

На Близькому Сході, зокрема й у регіоні Перської затоки, політичною реальністю стало прагнення США затвердити себе як єдину силу, здатну нести відповідальність за регіональну стабільність. 23 січня 1987 р. президент Р. Рейган в офіційній заяві уряду США надав гарантії захисту країнам РСАДПЗ від загрози ззовні та внутрішніх кризових подій [2, с. 99]. У цьому регіоні фактично була встановлена постійна військова присутність США та НАТО.

У період адміністрації Б. Клінтона відбувався процес інституації китайсько-американських відносин, хоча його ідея щодо розвитку стратегічного співробітництва не знайшла відображення в практичних політичних справах. Прихід до влади республіканської адміністрації Дж. Буша мав негативний вплив на розвиток двосторонніх відносин. Як заявив Дж. Буш, він розглядає Китай як суперника (competitor), а не стратегічного партнера [3, с. 95]. У вересні 2005 р. на засіданні комітету щодо американсько-китайських відносин заступник державного секретаря США Р. Золік запропонував розбудувати американську стратегію щодо Китаю шляхом пропозиції йому стати «відповідальним зацікавленим учасником» у системі міжнародних відносин (responsible stakeholder in international system), а не використовувати щодо нього стратегію ізоляції (fencing) [3, с. 98].

У період президенства Б. Обама основними пріоритетами глобальної стратегії стали такі: прагнення до збереження американського домінування за рахунок підтримання прийнятної для США балансу сил у світі; недопущення появи рівної за могутністю держави-супротивника чи коаліції держав, які могли б змінити баланс сил у будь-якому важливому для США регіоні, зокрема й у «життєво важливому» регіоні Перської затоки; недопущення отримання доступу до ядерної зброї чи зброї масового знищення потенційними супротивниками США, як державами, так і недержавними акторами, зміцнення режиму нерозповсюдження з опорою на дипломатичні засоби, не виключаючи при цьому за необхідності також силові заходи; боротьба з тероризмом; розповсюдження демократії й американських цінностей. До ключових трендів, які безпосередньо торкаються інтересів США, їх правлячі кола відносили економічне зростання Китаю та його прагнення посісти адекватне місце у світовому економічному й політичному порядку. Тому важливим елементом стратегії США стало встановлення відносин взаємодовіри з Китаєм, хоча проект «глобального кондомініуму» США та КНР («G-2») неможливо реалізувати. В офіційних документах США Китай не розглядався як супротивник, Б. Обама підкреслив: «В американсько-китайських відносинах існують протиріччя та труднощі, проте відсутні передумови, що ми маємо бути супротивниками» [4, с. 333].

Після приходу нової адміністрації в 2017 р. можливість конфронтації збільшується. Як зазначається в доповіді Е. Даунс на засіданні спільної американсько-китайської комісії щодо економічного співробітництва та безпеки, незважаючи на скорочення залежності США від імпорту нафти Перської затоки, вони будуть продовжувати відігравати свою роль у забезпеченні безпеки регіону, зокрема й у контролюванні безпеки шляхів транспортування нафти через Ормузьку протоку та в боротьбі з міжнародним тероризмом, у проблемі нерозповсюдження зброї масового знищення. Водночас у доповіді не виключалась активізація політичної та військово-політичної ролі КНР, зокрема, використання нею тісних політичних зв'язків із Тегераном. Не виключається також можливість військово-морської присутності Китаю в Перській затоці [5].

Важливою є позиція із цього приводу офіційного Пекіну, яку висловив китайський високопосадовець, посол з особливих доручень на Близькому Сході Ву Сук, який вважає, що в найближчому майбутньому навряд чи можна прогнозувати згорання американського впливу в регіоні Перської затоки [6]. Варто враховувати також геополітичне суперництво Китаю й США в регіоні Близького Сходу (де відбувається відкат американської політики), не говорячи про Азійсько-Тихоокеанський вектор. Тому ідея «глобального кондомініуму» (G-2) відкидається, а більш прийнятним виступає варіант, коли «кожен за себе у світі G-Zero».

Отже, у період постбіполярності досить чітко простежується тенденція до посилення позицій КНР у регіоні Перської затоки. Розширюючи сфери свого впливу в регіоні, Пекін прагне до обмеження там геополітичного впливу інших зовнішньорегіональних держав, водночас офіційно декларуючи неперешкодження країнам, які вже мають там значний вплив (США, Японії, країнам Європейського Союзу). Американський дослідник Дж. Алтерман, директор близькосхідної програми Вашингтонського Центру стратегічних і міжнародних досліджень, посилається на позицію китайського високопосадовця з міністерства закордонних справ: «Коли ми ставимо перед собою завдання, ми знаємо наші можливості <...> і ми маємо дуже обмежені можливості впливу в Затоці» [7]. Китайці вважали затоку «ділянкою великих держав» та ухилялись від втручання в регіоні, де вони мали обмежений вплив. Лише посилення енергетичної залежності змусило Пекін порушити це правило.

У регіональному контексті геостратегічних розрахунків Китаю полягав у тому, що обмеження втручання Заходу та його впливу на формування результатів ситуації в регіоні відповідає інтересам Китаю, оскільки це послабить позиції США в регіоні та не дасть змогу зробити наступною цілью Іран, адже він дуже важливий союзник Китаю як із позиції постачання нафти, так і з позиції протидії Ізраїлю й Туреччині.

У глобальному контексті це означало зближення позицій КНР та Російської Федерації, що дало привід деяким китайським експертам припустити можливість формування вісі Москва – Пекін, метою якої має стати опозиція «американському імперіалізму», оскільки їх співробітництво може стати більш корисним, ніж ізольована політика протесту проти гегемонії США. Цілком вірогідно, що саме тому Китай підтри-

мував Росію у важливому для неї питанні Сирії, як надалі він став робити це щодо українського питання, а Росія у свою чергу підтримувала Пекін із важливих для нього питань.

Водночас завдяки своїй зваженій політиці «балансування й вибіркової підтримки сторін» Китай спромігся стати єдиною країною серед постійних членів Ради Безпеки ООН, яка підтримувала партнерство одночасно з Іраном і Саудівською Аравією, а також, з одного боку, з Іраном та Сирією, а з іншого – із Саудівською Аравією й Катаром. Цього КНР досягла завдяки максимальному дистанціюванню від конфліктів, утримання від голосної риторики й демонстративних дій, обмежуючись закликами до ворогуючих сторін відновити мир і злагоду.

На підставі дослідження впливу енергетичного фактора на китайсько-американські відносини в регіоні Перської затоки виокремимо декілька можливих сценаріїв їх подальшої еволюції.

Сценарій перший – поєднання елементів суперництва за вплив у регіоні та співробітництва між США й КНР, регіональний конгейджмент (стримування + залучення). На думку українського дослідника І. Вишневської-Черкас, поєднання різнополярних категорій стримування та залучення дає можливість США, з одного боку, здійснювати залучення КНР до співпраці, спільно боротись із загрозами, а з іншого – стримувати амбітність КНР [8, с. 15–16]. Реалізація цієї стратегії ставить Китай у більш вигідне становище, оскільки на стадії залучення підвищується конкурентоспроможність Китаю, тому американська політика переходить у фазу стримування. У цей період КНР стає об'єктом залучення з боку інших акторів міжнародних відносин, зокрема Російської Федерації та країн Перської затоки, не лише Ірану, а й країн РСАДПЗ, які прагнуть до диверсифікації відносин із зовнішніми акторами, балансує між ними. Країни РСАДПЗ зацікавлені в більш активній ролі Китаю в регіоні. Для них більш приваблива та «безпечна» китайська риторика щодо країн регіону із закликами до «енергетичної взаємозалежності», «енергетичної безпеки» й «стратегічного партнерства», ніж риторика США щодо власної «енергетичної незалежності».

Зрозуміло, що якщо активізація співробітництва КНР із країнами Перської затоки буде суперечити інтересам США, вони розпочнуть новий етап залучення КНР. Таким чином, маятникова політика США створює модель, за якою інтереси КНР завжди перебувають у точці перетину конкурентних сил, що дає Пекіну змогу використовувати цю перевагу.

Сценарій другий – посилення економічного й політичного впливу КНР у регіоні, активізація її ролі в забезпеченні регіональної безпеки, поляризації в регіоні за лінією КНР – США, що може призвести до конфронтації. США здійснюють тиск на країни регіону, які прагнуть до активізації співробітництва з Китаєм, насамперед у військовій сфері, політичні еліти країн РСАДПЗ балансують між ними.

Сценарій третій – посилення впливу США та витіснення Китаю. США спрямовують ресурси на реалізацію стратегії переспрямування розповсюдження китайського впливу з південного на північний напрям, у бік Росії.

Висновки. Таким чином, у регіоні Перської затоки Китай проводить багатовекторну політику, крізь призму основних моментів якої можна визначити низку істотних елементів зовнішньополітичної стратегії Пекіну загалом. Еволюція зовнішньополітичної стратегії КНР відбувається в контексті поступового самоусвідомлення Китаєм свого нового статусу, розробки концепції його відповідальності як глобальної держави. Китай і надалі продовжуватиме цю політику з огляду на необхідність захисту своїх зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних інтересів.

Література

1. Iraq claims act of 1993: Hearings and markup before the Committee of Foreign affairs and its subcommittee on arms control international security and science, and Europe and Middle East. House of representatives, 103d Congress, 1st session. – Washington : Gov. print. off., 1993. – 219 p. ; Obama B. Renewing American Leadership / B. Obama // Foreign affairs. – 2007. – February. – Vol. 86. – № 4. – P. 2–16 ; Overview of the situation in the Persian Gulf. Hearings and markup before the Committee on Foreign Affairs and its subcommittee on arms control, international security and Science, and on Europe and the Middle East. House of Representatives. – Washington : Gov. print. off., 1987. – 334 p. ; Persian Gulf. Are we committed? At what cost? A dialogue with the Reagan Administration on United States Policy. Prepared for the use of the Joint Economic Committee. Congress of the US. – Washington : Gov. print. off., 1981. – 46 p. ; Persian Gulf: Report to the majority leader, US Senate from senator Glenn J. a. senator Warner J. on their trip to the Persian gulf May 27 – June 4, 1987. – Washington : Gov. print. off., 1987. – 214 p. ; Anderson S. A potential Partnership: Sino-Saudi Relations / S. Anderson // Wilson Journal of International Affairs, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.student.virginia.edu/~irouva/journal/ContentsS2004.pdf> ; The conclusion of the third meeting of Ministers of the strategic dialogue between the People's Republic of China on cooperation and Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gcc-sg.org/indexde55.html?action=News&Sub=ShowOne&ID=3173&T=A> ; The Middle East, 1974. New Hopes, new challenges. Hearing before the Subcommittee on the Near East and South Asia of the Committee on Foreign Affairs. House of representatives, 94 Congress. – Washington : Gov. print. off., 1974. – 122 p. ; The Persian gulf, 1974: money, politics, arms and power. Hearing before the Subcommittee on the Near East and South Asia of the Committee on Foreign Affairs. House of representatives, 93 Congress, 2 session. – Washington : Gov. print. off., 1975. – 267 p. ; The Persian gulf, 1975: the continuing debate on arms sales. Hearing before the special Subcommittee on investigations of the Committee on International Relations. House of representatives, 94 Congress, 1st session. – Washington : Gov. print. off., 1976. – 261 p.

2. Олимпиев А. Международные проблемы Ближнего Востока. 1960-е – 2013 г. : [монография] / А. Олимпиев, А. Хазанов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2013. – 351 с.

3. Современный Китай в системе международных отношений / отв. ред. Д. Буяров. – 3-е изд. – М. : ЛЕНАНД, 2015. – 280 с.

4. XXI век: перекрестки мировой политики / отв. ред. М. Неймарк. – М. : Канон+ ; РООИ «Реабилитация», 2014. – 424 с.

5. Downs E. China-Middle East Energy Relations. Brookings Institution. US-China Economic and Security Review Commission (June 6, 2013) / E. Downs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.brookings.edu/testimonies/china-middle-east-energy-relations/>.

6. Wu Sike. Middle East remains Vital Pillar in US Global Strategy / Wu Sike [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.chinausfocus.com>.

7. Alterman J. China in the Middle East. Statement before the U.S. – China Economic and Security Review Commission (June 6, 2013) / J. Alterman [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.csis.org/programs/middle-east-program>.

8. Вишневська-Черкас І. Стратегія стримування і залучення в американо-китайських відносинах : автореф. дис. ... канд. політ. наук / І. Вишневська-Черкас. – К., 2015. – 24 с. ; Alterman J. China in the Middle East. Statement before the U.S. – China Economic and Security Review Commission (June 6, 2013) / J. Alterman [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.csis.org/programs/middle-east-program>.

Анотація

Пархомчук О. С. Енергетичний фактор у китайсько-американських відносинах. – Стаття.

Визначається вплив енергетичного фактора на динаміку китайсько-американських відносин. Доведено, що Близький Схід відіграє важливу роль у системі глобальної енергетичної безпеки. У постбіполярний період політична роль Китаю в регіоні Перської затоки відчутно активізується. Намаганням Сполучених Штатів Америки одноосібно контролювати безпеку Затоки Китай протиставляє налагодження зв'язків із країнами регіону, що визначається комплексом його геополітичних та гео економічних інтересів. Політика Китайської Народної Республіки в регіоні Перської затоки являє собою, з одного боку, важливу частину її глобальної стратегії, близькосхідного напрямку її зовнішньої політики, а з іншого – окремих напрямків політики, що має специфічні характеристики, мотиваційні фактори та практичні засоби реалізації.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Китайська Народна Республіка, Перська затока, Близький Схід, енергетичний фактор.

Аннотация

Пархомчук Е. С. Энергетический фактор в китайско-американских отношениях. – Статья.

Определяется влияние энергетического фактора на динамику китайско-американских отношений. Ближний Восток играет очень важную роль в системе глобальной энергетической безопасности. В постбиполярный период политическая роль Китая в регионе заметно активизируется. Попыткам Соединенных Штатов Америки в одностороннем порядке контролировать региональную безопасность Китай противопоставляет налаживание связей со странами региона, что определяется комплексом его геополитических и геоэкономических интересов. Политика Китайской Народной Республики в субрегионе Персидского залива представляет собой, с одной стороны, важную часть ее глобальной стратегии, а с другой – самостоятельное направление политики со своими специфическими характеристиками, мотивационными факторами и практическими средствами реализации.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, Китайская Народная Республика, Персидский залив, Ближний Восток, энергетический фактор.

Summary

Parkhomchuk O. S. Effects of the energy factor with the regard to the US-China international relations. – Article.

Referenced article is the overview of the determination of the power industry influence on the US-China international relations. Middle East region plays a really important role within the system of the global energy security. Hence, high importance is allocated to the power industry as Chinese factor of influence in the Middle East and its role in the US-China international relations. Within the post-bipolar period, political influence of China in the Persian Gulf region is substantially growing. US attempts to unilaterally control security in the Gulf is opposed by Chinese establishment of relations with those countries of the region, who are falling within its geopolitical and geo-economical sphere of interest.

Key words: United States of America, Republic of China, Persian Gulf, Middle East, energy factor.